

ADIM ADIM

Türk Devlet Balesi'nin Kurucusu Dame Ninette de Valois

Çeviri: Necla ÇIKIGİL

Editör: Muzaffer EVCİ

Favori Yayınları, Ankara 2003 Türkçe sf. 320

ISBN:975-93062-1-2

Efe BAŞDEMİR *

Bale tarihine dair kapsamlı çalışmalar yürüten Muzaffer Evcî¹, dans alanında bilgilerin derlendiği ilk Türkçe kaynak olan *Dans, Daima*'nın yazarlığını, Türk balesinin kurucusu Dame Ninette de Valois'nın *Adım Adım* adlı kitabının çevirisinin yayıncılığını ve editörlüğünü üstlenmiştir.

Evcî, editörlüğünü üstlendiği bu kitabın önsözünde;

Adım Adım kitabının yazarı De Valois'ı, yazarın da belirttiği gibi onu sevenlerin hitabıyla *Madam*'ın ilk kez hareketli görüntülerini, Cumhuriyetin 75. yıl dönümünde çekilen bir videoda izlediğine değinmektedir. Söz konusu videoda İngiltere'de bir törende Madam'a, Londra Türk Büyükelçisi tarafından Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Liyakat Madalyası takdim edilmektedir. Editör, De Valois'ı tanıtan bir kitap yapma fikrine o gün Madam'a sadece madalya vermenin ve Madam'ı sözlü olarak anmanın yeterli olmadığı düşüncesi ile vardığını belirtmektedir. De Valois'nın vefatından kısa bir süre sonra bir organizasyona katılan Evcî, komiteye Madam için bir dakikalık saygı duruşu talebini ilettikten sonra gerçekleştirilen tören anında salonda kimsede Valois'nın tanındığına dair bir çağrışımın olmadığını gözlemlemiştir. Buna istinaden, kitap yapma fikrinin zaruri hale geldiğini ve kendisine verdiği bir söz olarak yerine getirmesi gerektiğini belirtmiştir. Kitabı hazırlarken kaynak toplama aşamasında Metin And'dan, Madam'a ait *Baleye Davet (Invitation to the Ballet)*, *Gel Benimle Dans Et (Come Dance With Me)* ve *Adım Adım (Step by Step)* adlı bu üç kitabı temin etmiştir. Bilhassa, 1977 yılında yayınlanan *Adım Adım*'in en yeni bilgileri kapsadığı ve bale dünyasından önemli isimlere yer verdiği gerekçesiyle çalışmalarına bu kitap üzerinden başladığını aktarmıştır. “Basımından 21 yıl sonra kitabın anımsanması, akademik bir çalışmaya konu olması çok sevindirici. Çok değerli bir kitaptır. Çok güçlü bir kadının bale sistemi ve bir bale kurumunu nasıl oluşturduğunu adım adım anlatır. Kitabın adı da bu yüzden Adım Adım'dır.”²

Kitap İncelemesi/Book Review Geliş Tarihi/Received Date: 10.06.2024 **Kabul Tarihi/Accepted Date:** 20.11.2024

* **Sorumlu Yazar/Corresponding Author:** efebsdmr09gmail.com, ORCID: 0009-0006-2367-0930

¹ Editör Muzaffer Evcî, 1964 yılında Ankara'da doğmuştur. Yükseköğrenimini Ankara Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo-Televizyon Bölümü'nde tamamlamış, 1984 yılı itibarıyla TRT Ankara Televizyonu'nda göreve başlamıştır. Profesyonel kariyerinde, geniş bir izleyici kitlesine hitap eden bir dizi programın metin yazarlığı, yapımcılığı ve yönetmenliği görevlerini üstlenmiştir (Muzaffer Evcî).

² Türk Devlet Balesi'nin Kurucusu Dame Ninette De Valois *Adım Adım* Editörü Muzaffer Evcî ile 18.01.2024 tarihinde yapılan dijital görüşme.

Eserin özenli çevirisini yapan Necla Çıkıgıl, 1971 yılında Fenmen Bale Okulu öğrencisi olarak Ankara Devlet Balesi tarafından *Kuşu Gölü* balesi yeniden sahnelenirken *ana kraliçe* rolünü canlandırmıştır. Dame Ninette de Valois ile de bu temsilde tanışma şansı hatta konuşma fırsatı bulmuştur.

Necla Çıkıgıl eserde *Neden Adım Adım?* bölümünde De Valois'ın Türkiye için çok kıymetli bir şahsiyet olduğunu vurgulamaktadır. Madam'ın 1947 yılında, Türkiye'de bale sanatını yoktan ülkeye kazandırdığını, çok yönlü kişiliği dolayısıyla *Adım Adım*'ın sadece bale sanatına istinaden yazılmış bir kitap olmadığını ifade etmektedir. Madam'ın iki büyük dünya savaşı görmüş, dirayetli, inatçı ve azimli karakteriyle hedeflerinden asla vazgeçmeyerek sarsılmaz bir kişiliğe sahip olduğunun altını çizmiştir. Madam'ın henüz dans öğrencisiyken, öğretmenlerinin kendisine avantaj sağlayacak metotlarını kaynak oluşturarak bir yol haritası çizdiğini, bu birikimler vasıtasıyla da kendi repertuarını oluşturduğundan bahsederek, madamın zekâsına dikkat çekmiştir. Çıkıgıl ayrıca, Madam'ın kendisini sürekli geliştirdiğini, bu birikimli yaratıcılığını diğer sanatçılara aşlamak istediğini vurgulayarak Madam'ın paylaşımcı yönünü öne çıkarmıştır. Öte yandan, dansçıların gelecek kaygısı yaşamamaları için, onların geleceklerini planlamak adına her zaman *ne yapabilirim?* anlayışıyla düşünen Madam'ın kolektif çalışma bilinciyle ileri görüşlülüğünü ve nezaketini ön plana çıkarmıştır.

Kitabın Anılarla Dame Ninette De Valois bölümünü kaleme alan Metin And⁴, Madam ile yaşamış olduğu dostluğun önemini, ona olan minnet duygularıyla ifade etmiştir. Rockefeller Vakfı'nın desteği ile New York'ta bulunduğu zaman dilimi içerisinde Madam ile açılış temsili *Uyuyan Güzel* öncesinde tanıştığı süreci resmederken, Madam'ın şık görünüşüne ve misafirperverliğine dikkat çekmiştir. And, De Valois'nın kararlı, hırslı ve tutkulu karakterini; teknik, duygusal, maddi veya manevi adımları ile buluşturarak hedefleri doğrultusunda uygulayabilmesini, algı ve akıl sisteminin doğal sonucu olarak görmüştür. Madam'ın Türk bale sanatçıları her zaman ustalık gerektiren bir işi özveriyle yapmalarını sağlayacak akışkan bir üretim süreci içerisine dâhil etmesi, dansçıların başarılı temsiller vermelerine olanak sağlamıştır. And, bu temsillerin Rake's Progress (Hovardanın Sonu) ile Checkmate (Satranç) olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'nin kendi kültürünü yansıtmaması isteyen Madam'ın halk oyunlarından esinlenerek Türk bestecilerden Ferit Tüzün ile birlikte çalıştığı Çeşmebaşı Balesi'nin tasarım sürecini ele alan And, Madam'ın özgün koreografik anlayışına gönderme yapmıştır. Türk bale sanatçılarının genellikle Kraliyet Balesi repertuarındaki eserleri temsil ettiğini düşünen ve farklı bir iki eser sergilemeleri yönünde niyet eden Madam, dansçıların konfor alanlarını ufuklarını genişletmeleri yönünde terk etmeleri suretiyle, onları cesaretlendirmiş ve sınırlarını aşmaları için gayret göstermiştir. And, Türk bale sisteminin köklü değişiklikler ve gelişimler gösterdiğini dile getiren Madam'ın analojik bir yaklaşım ile Türkiye'deki çocuğunun büyüdüğünü ve artık kendi ayakları üzerinde durması gerektiğinin altını çizdiğini belirterek kalemini noktalamıştır.

Bale sanatı denince akla gelen ilk isimlerden biri olan Dame Ninette De Valois, sadece İngiltere'de değil, Türkiye'de de bale sanatının gelişmesine büyük katkı sağlamış bir balerin, eğitmen ve koreografıdır. Türk Devlet Balesi'nin kurucusu Dame Ninette De Valois *Adım Adım* kitabında; Kraliyet Balesi'nin kurumsal gelişimini *Dönem 1-1920'ler ve 1930'lar, Dönem 2-1940'lar ve 1950'ler, Dönem 3-1960'lar ve 1970'ler* olarak üç ana bölüm halinde ele almıştır. Yazar, kitabın dördüncü ve son bölümü olarak *Rusya'ya Bir Gezi* başlığı adı altında o dönem kaleme aldığı günlüğünden izlenimlere yer vermiştir.

1920'ler ve 1930'lar başlığını verdiği kitabın birinci bölümünün giriş kısmında bu dönemin meslek hayatının en önemli yılları olduğunun altını çizerek, 1920'lerde görkemli Diaghilev dönemine geçiş yaptığını, 1931'de

kendisi için aksiyonun Sadler's Wells Tiyatrosu'nda başladığını belirtmiştir. Üç büyük ekolden feyz alarak oluşturduğu rotayı *Gezgin Bir Öğrenci ve Öğretmenleri* konu başlığında ele almıştır. Fransız Ekolü Edouard Espinosa'nın verdiği ayak hareketlerinin dansçının ayak kuvvetini geliştirmesi için yeterli olduğunu belirtmiş ama pekâlâ genel eğitimin kısa ve hızlı olduğunu da eleştirmiştir. Yazar, dans yaşamında ayaklarını doğru biçimde yerleştirebilmesini Espinosa'ya borçlu olduğunu belirtmekte ve Espinosa'ya olan minnet duygusuna bu sayfalarda yer vermektedir. İtalyan Ekolü Maestro Enrico Cecchetti metodunun kendine özgü bir tarzının olduğunu ve bir dansçının meslek hayatında bu metodu bir kere dahi olsa görmesi gerektiğine kanaat getirmiş lakin bu eğitimin tek başına yeterli olamayacağına da vurgu yaparak bu metodun genellikle erkek dansçılar için yararlı olduğunu gözlemlemiştir. Madam, Rus Ekolü Legat'ın iyi bir gözlem yeteneğine sahip olduğunu ve o döneme kadar aldığı adagion (yavaş hareketler) eğitiminden, enchainements (birleşik hareketler) eğitimine geçerek Rus ekolünün onu daha rahat ve güçlü kıldığına değinmektedir. Madam Nijinska ise yazarın Rus ekolünde tanıdığı ilk koreograf ve eğitmendir. Kuram ve yaklaşım öğrendiği öğretmeni Madam Nijinska'dan dans ederken doğru nefes alma ve dolayısıyla dansı benliğinde hissetmenin önemine dikkat çekerken Olga Preobrajenska'dan ise dinamik ve mükemmel bir teknik öğrendiğini ifade etmektedir. Madam öğrencilik zamanlarında, değişen eğitim tarzlarına teslimiyet duygusuyla sarıldığını belirtmiş tüm öğretmenlerinin yaklaşımlarını, pratiklerini, farklı bakış açılarını bu hocalardan *ben ne alabilirim?* düşüncesi ile kendi tarzını inşa etmiştir. Yazar De Valois, genç Sadler's Wells Balesi'nin gelişimini, katılan genç dansçıları ve temsil edilen ünlü klasik baleleri ise yine birinci bölümde *Bir Kurumun Oluşumu* başlığında ele almaktadır. Kurumun oluşum yılları içerisinde Old Vic ve Sadler's Wells tiyatrolarında görev yapan Miss Baylis'e olan minnet duygusunu ve onunla olan anılarını *Lilian Baylis* başlığı altında kaleme almıştır. Yazar, maddi ve manevi çıkar beklemezsizin çalışmalarını devam ettirmiş olan Miss Baylis'in, insanlara fırsat veren, deneyimler ile iddialı planlara yönelen, çevresindeki insanları cesaretlendiren tüm bunları yaparken de sınır koymasını bilen güçlü karakterini yansıtarak İngiliz balesi için yaptıklarının unutulmaması gerektiğinin önemini vurgulamıştır. Bu bölümü yol gösterici ışıkları nedeniyle her daim yanık olması gereken fenerlere benzettiği tiyatrolardan biri olan *Mercury Tiyatrosu*'nun önemine değinerek tamamlamıştır.

Madam için İngiltere'nin en büyük bale orkestra şefi Constant Lambert, dansçılara yönelik optimal psikolojik perspektife sahip koreograf Frederick Ashton, kuruma ilk girdiği an itibari ile Madam'ın dikkatini çeken, çok yönlü bir tiyatrocuya yaraşır şekilde aldığı her rolü ifa eden Robert Helpmann, dansı bir edim olarak görmeyen adeta içgüdüsel olarak yaşayan uluslararası üne sahip Margot Fonteyn ve yaratıcı zihne sahip bale tasarımcısı, tiyatro sanatçısı Sophie Federovitch'i *Balenin Beş Mimarı* olarak nitelendirdiği söz konusu bu muhteşem insanları kitabın ikinci bölümü olan *1940'lar ve 1950'lerde ele almıştır*. Diğer bölümlerde incelenen konulara da ışık tutularak genel bir bakış açısı ile incelemenin özeti sunulmuştur. Ayrıca, ulusal balenin geleceği için Madam'ın isim değişikliğine gitme isteğini anlatan bu süreç *Kraliyet Beratı Resmi Bir Yazı* başlığı altında sunulmuş ve o günleri tanımlayan prosedürlerden bahsedilmiştir. Kraliyet Sanat Derneği'nin oturumunda sunulan metni içeren *İngiliz Balesi* başlığı ikinci bölümün son alt başlığıdır. Bütünün biçimlenmesinin devam ediyor olmasına değinen Madam, bu kısımda yelkenleri suya indirmeden mücadeleye devam edilmesi gerektiğinin önemini belirtmiş ve sürekliliğin korunması adına konu ile ilgili terminolojik kavramlara değinmiştir.

Kraliyet Balesi'nin kurumsal gelişiminin *1960'lar ve 1970'ler* dönemini yansıtan üçüncü bölümde ilk olarak; *İkizler Burcu: İki Çalışma* başlığı altında Kraliyet Balesinin önemli iki dansçısı ve koreografi; John Cranko ve Kenneth Macmillan ele alınmıştır. Bu bölümde kurumun bir alt kademesinde eğitim görülen okulda, ulusal dansları

ve halk danslarını inceleme çalışmaları girişiminin başlatıldığı belirtilmiştir. Benesh notasyon sisteminin Kraliyet Balesi tarafından kullanılmaya başlanmış olması ve dolayısıyla kurumun nasıl geliştiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Kurum kültürünün üzerimizde ne kadar belirleyici olduğunun önemi Cranko ve Macmillan ikilisi üzerinden açıklanmaya çalışılmış, yadsınamaz benzerlik tamlamasıyla astrolojik bir gönderme yapılmıştır. Balenin tarihsel gelişimi ve devinimi içerisinde, emek veren kurum üyelerinde zaman içerisinde ufak tefek değişimler olmuştur. Kurum kültürünün sürdürülebilirliğini sağlamak adına geçmişe saygı duyularak, geleceğe yönelik adımların akılcı adımlar ile atılması gerektiği bu bölüm içerisinde ele alınmıştır. Madam'ın dikkatini, havaya kaldırdığı koluyla seyirciyi selamlarken ağırbaşlılığı ve naifliğiyle çeken Rudolf Nureyev, kitabın bu kısmında *Aramızdaki Yabancı* başlığıyla ele alınmaktadır. Nureyev ile erkek dansçıların artık balerinlere destekten çok onlar ile uyum içerisinde eşlik etmesinin önemi anlaşılmış, aynı zamanda dansta 'an' kavramını nasıl algıladığımız ve bu kavramın veciz ve derinlikli tanımı Nureyev'in dansları üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Daha sonraki *Koreografi* başlığı altında genç koreografların nasıl deneyim kazanmaları gerektiği sorusuna cevap aranmaktadır. Harekete yönelik yüzeysel gösterişlerden kaçınılmasının ve hareket yapılarına kendilerini kaptırmanın birinci öncelik olmadığı belirtilmiştir. Genç koreografların işin mutfağından gelmeleri gerektiğinin önemi vurgulanmış, eleştirilerden aşırı derecede etkilenmemelerinin akıllıca olacağı tavsiyelerinde bulunulmuş, en iyi eleştirinin kendileri olması gerektiğini görmeleri istenmiştir. Yalnızca yeni bir hareket sistemini yorumlamakla kalmayıp aynı zamanda geleneksel stilin yeniden sahnelenme tarzını kavramaları adeta kadim geleneğin taşıyıcısı olarak genç koreograflar için bir öğüt niteliğindedir. İlerlemenin de üzerinde gelişim kaydeden İngiliz balesi, oluşum yılları içerisinde Benesh dans yazımını kullanmış ve desteklemiştir. *Hareketler* ara başlığı ile notasyon yazımının önemi üzerinde durulmuş, koreolojistlerin, notatörlerin, değişim ve dönüşüm içerisinde uzmanlaşma gerektirecek yetenekler olduğunun belirlenmesi ve önemsenmesi amaçlanmıştır.

De Valois, Moskova ve Leningrad bale okullarında incelemelerde bulunmak amacıyla gittiği Rusya gezisine, *Adım Adım* kitabının son bölümü *İzlenimler*'de yer vermiştir. 24 Mart-12 Nisan 1957 tarihleri arasında geçirdiği günleri günbegün kaleme alan Madam, Rus kültürünün işleyişini, Rus ekolüne uyum sağlama çalışmalarını ve Bolşoy tiyatrosu hakkındaki gözlemlerini *Rusya'ya Bir Gezi: 1957* adını verdiği ara başlıkta ele almıştır. Madam'ın, sanatçı meslektaşları ile geçirdiği sosyal ortamların üretken olması nedeniyle oluşan doğal değişimlerin kalıcı devrim niteliği taşıdığını belirtmesi pekâlâ ders niteliğindedir. Bu bölümdeki bir sonraki başlık ise *Türk Devlet Balesi*'dir. Türk Devlet Balesi'nin kuruluş mücadelesini yorumlamakla kalmayıp aynı zamanda Türk toplum yapısı ve değer yargılarına bilhassa birçok konudaki kesin inanç ve tabulara da pencere açmaktadır. En nihayetinde aileden veya toplumdaki öğrenilen ezber yahut zanlara ("baleden meslek mi olurmuş?", "askerlik yaşın geldi." vb.) göğüs gererek kararlı ve akıllı insanların önderliğinde, Türk Devlet Balesi kurulmuş ve başarılı olmuştur. Böylelikle, gayret olmadan sonuca gidilemeyeceğinin altı bir kez daha çizilmiştir. Madam, balenin bütün tiyatro bilgisini borçlu olduğu *Diaghilev*'i, ismini verdiği başlıkta ele almaktadır. *Diaghilev*'i fiziksel ve kişilik özellikleri ile betimlerken aynı zamanda *Diaghilev*'in bale topluluğu ile tanışmasını, birlikte çalıştığı sanatçıları ve onun bale sanatına yaptığı katkıları öne çıkarmaktadır. Birçok insan, sevdiği başka bir insandan aldığı bir ilham ile gideceği yolun ön ayarlamalar dizisini oluşturur. Mr.Yealts, Madam için bu insanlardan birisidir. Madam bir yandan esin kaynağı olarak gördüğü şair Mr. Yealts ile olan dostluğunu, şiirlerinden etkilenişini ve onun birleştirici yönünü anıları üzerinden okuyucuya sunarken, diğer yandan da şiirsel dramın desteklenmesi gerektiğini teşvik eden Yealts'in mücadele dolu yönlerine *William Butler Yealts* başlığı altında yer vermektedir. *Bir Dansçının Hayatı Nelerden Oluşur? Doğru Dans Etmek* başlıklı sonuç niteliğinde yazılmış olan bölümde ise Madam, dans

pratiklerinde erkek dansçının önemini, anaç bir yaklaşımla gelenek oluşturmak istemesini ve bu sürecin psikolojik yanlarını aktarmayı amaçlamıştır. Dansçıların, kariyer planlarında seçebileceği iş gruplarını, kariyerlerinin erken döneminde belirlenebileceğine ve yönlendirilmeleri gerektiğine değinerek Kraliyet Balesi'nin ortaya çıkış sürecinde uğradığı değişimleri tarihsel süreçte değerlendirmiştir. Bale, biyolojik bedenin kusursuzluğunun arayışı içerisinde. Kas gücünden, zihinsel becerilere kadar her şeyde olduğu gibi zorlanmalara, gelişerek ve gücünü arttırarak cevap vermektedir. Bale, devamlı olarak tekrarlanan, talim edilen yetenekler ile kalıcı, hızlı seyrederek otomatik pilot evrelerine dönüştürülür. Ancak Madam, sadece eğitim ile bunun mümkün olamayacağını da altını çizmektedir. Kusursuz hareketler dizisi için kusursuz beden, yetenek ve bu verileri nasıl birleştireceğini, hangi deneyimleri bu hikâyeye dâhil edip edemeyeceğini belirleyen sorun çözebilme becerisi anlamına gelen zekâ ve onun yönlendiricisi akıl kavramlarına işaret etmektedir. Madam kitabın sondeyiş kısmını bale dansçılığı için benzer metaforlara başvurduğu, *Hareket Halinde Dansçılar* adlı şiiri ile tamamlamaktadır. Kendi bedenlerine liderlik edebilen, sınırlarını esnetme konusunda antrenmanlı, hareketin baş döndürücülüğüyle bir ışık hüzmesi kadar naif Kraliyet Balesi dansçılarına ithafen...